

(ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ) ΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ (ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ) ΘΑΜΑΤΑ

Ο Γιάννης Αγγελίδης σχολιάζει ένα σύντομο ιστορικό της πόλης της Θεσσαλονίκης από πολεοδομική και όχι μόνο άποψη

Όταν ο Μακρυγιάννης έγραφε τα «Οράματα και Θαμάτα»¹ σίγουρα δεν είχε στο νου του τη Θεσσαλονίκη. Ούτε και μου φαίνεται ότι το γεγονός ότι το έργο αυτό έμεινε ανολοκλήρωτο έχει κάποια σχέση με το μονίμως μετέωρο πολεοδομικό βήμα της πόλης. Ωστόσο ο τίτλος αυτός μου φάνηκε ότι ταιριάζει σε ένα ιστορικό της πόλης από πολεοδομική άποψη που από το ΤΕΕ /ΤΚΜ μου ζητήθηκε να συντάξω για το ειδικό αφιέρωμα για τη Θεσσαλονίκη στο ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ.

Εξ' άλλου οι πόλεις πάντα μας γοπεύουν τόσο με τα οράματα και τα θαμάτά τους όσο και με την πραγματικότητα τους. Η δε Θεσσαλονίκη φαίνεται ότι χάρις σ' αυτά, ιστορικά προσφέρεται για χαρακτηρισμούς: Η πόλη που φέρει το όνομα της αδελφής του Μεγαλέξανδρου, η πρωτεύουσα του Κάσσανδρου και αργότερα του Γαλέριου, η συμβασιλεύουσα, η οθωμανική Σελανίκ, η πατρίς των προσφύγων του Ιωάννου, η «μπέρα Θεσσαλονίκη» του Πεντζίκη, η λαϊκή νυφούλα του Θερμαϊκού, η πρωτεύουσα των Βαλκανίων, η πόλη των φαντασμάτων του Μαζάουερ² είναι ορισμένοι από αυτούς που δόθηκαν στην πόλη από ιστορικούς, λογοτέχνες και φιλόδοξους πολιτικούς σα σχέση με τα οράματα πίσω από τα οποία έτρεξε η πόλη στη διάρκεια της μακραιώνης ιστορίας της.

Θα περάσω γρήγορα τα ιστορικά χρόνια της πόλης για να επικεντρωθώ στον 20 αί.

■ Η Θεσσαλονίκη του Κάσσανδρου³

Όπως είναι γνωστό η ίδρυση της πόλης γίνεται στην αρχή της ελληνιστικής εποχής, την ανάληψη δηλαδή της οικουμενικής αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου από τους επιγόνους του και την κυριαρχία του ελληνικού πολιτισμού στο μεγαλύτερο τμήμα του γνωστού, για τον τότε δυτικό άνθρωπο, κόσμου. Ο κληρονόμος του βασιλείου της Μακεδονίας και σύζυγος της ετεροθαλούς αδελφής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Κάσσανδρος, ίδρυσε την πόλη συνενώνοντας 26 πολίχνες, που βρίσκονταν γύρω από το Θερμαϊκό κόλπο, και της

έδωσε το όνομα της γυναίκας του, θυγατέρας του Φιλίππου Β', Θεσσαλονίκης (όνομα που προήλθε μετά από επιτυχή έκβαση μάχης επί των Θεσσαλών). Η ίδρυση της πόλης από τον Κάσσανδρο σηματοδοτεί και το πρώτο πολεοδομικό όραμα από τα πολλά που συνδέονται με την πόλη.

■ Η Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη, ο Γαλέριος και ο Μ. Κωνσταντίνος⁴

Τον 2ο π.Χ. αιώνα η πόλη πέρασε στη ρωμαϊκή κυριαρχία, όπως και ο υπόλοιπος ελλαδικός και μικρασιατικός ελληνιστικός χώρος. Στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ. υλοποιείται το όραμα του Γαλέριου για την πόλη. Ο Γαλέριος⁵ ξεκινάει στη Θεσσαλονίκη ένα σημαντικό και, παράλληλα, μεγαλεπήβολο οικιστικό πρόγραμμα. Το πρόγραμμα εντασσόταν σε μια προσπάθεια αναμόρφωσης της πόλης στα ανατολικά της όρια, που επέκτεινε για το σκοπό αυτό. Το συγκρότημα καταλάμβανε μια έκταση περίπου 150.000 τ.μ., τα κτήριά του ήταν διατεταγμένα σε ευθεία με άξονα από Βορρά προς νότο, εκτεινόταν από τη Ροτόνα ως τη θάλασσα και από το ανατολικό τείχος της πόλης ως την περιοχή μεταξύ Πλατείας Ναυαρίνου - Αγίας Σοφίας και αποτελούσε το διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο της πόλης. Το συγκρότημα περιελάμβανε τη Ροτόνα (ναός ή μασωλείο), τη θριαμβική αψίδα, το ανακτορικό σύνολο με προσαρτημένο σ' αυτό το Οκτάγωνο, και τον Ιππόδρομο.

Στην αρχή της μετάβασης από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στη Χριστιανική Αυτοκρατορία της Ανατολής με τη μεταφορά της πρωτεύουσας από το Μεγάλο Κωνσταντίνο ανατολικά, η Θεσσαλονίκη υπήρξε, εξαιτίας της σημαίνουσας στρατηγικής της θέσης, μια από τις υποψήφιες πόλεις, οι οποίες προτάθηκαν ως αντικαταστάτριες της Ρώμης. Το 324 ο Κωνσταντίνος, στο πλαίσιο της διμάχης του με τη Λικίνιο, χρησιμοποίησε τη Θεσσαλονίκη ως στρατιωτικό ορμητήριο κατασκευάζοντας νέο λιμάνι, τον περιώνυμο «σκαπό λιμένα», προκειμένου να συγκεντρώσει σε αυτό στόλο. Παρ' ότι, όμως, προτιμήθηκε το Βυζάντιο ως νέα πρωτεύουσα, η Θεσσαλονίκη είχε τον πολιτικό και πολιτισμικό ρόλο της συμβασιλεύουσας πόλης.

■ Η Θεσσαλονίκη του Μεγάλου Θεοδοσίου

Τα οράματα της πρώτης βυζαντινής εποχής επιζούν ως τίτλοι της πόλης έως και σήμερα. Η αντίληψη της γεωστρατηγικής της σημασίας και τα έργα που κατασκευάζονται στην πόλη, με πρόνοια των αυτοκρατόρων Ιουλιανού και Μεγάλου Θεοδοσίου, καθιστούν τη Θεσσαλονίκη «όφθαλμό τής Εύρώπης και κατ' ἔξοχὴν τῆς Ἑλλάδος». Γίνεται «Συμβασιλεύουσα», ονομάζεται «Μεγαλούπολις» και κατέχει τη θέση της επόμενης μετά την Κωνσταντινούπολη πόλης της Αυτοκρατορίας (Θεσσαλονίκη μετά την μεγάλην παρά Ρωμαίων πρώτην πόλιν). Ειδικότερα ο Μέγας Θεοδόσιος, ως Αύγουστος της Ανατολής αρχικά, χρησιμοποίησε ως έδρα του τη Θεσσαλονίκη. Αφού απέκρουσε τους Γότθους το 378 ασπάστηκε το Χριστιανισμό, με προτροπή του Επισκόπου Θεσσαλονίκης Απολλίνου, και προχώρησε στη συστηματική οχύρωση της πόλης, εργασία που ανέθεσε στον Πέρση Ορμισίδα. Από τη Θεσσαλονίκη εξέδωσε και το αυτοκρατορικό διάταγμα με το οποίο όριζε το Χριστιανισμό ως επίσημη θρησκεία του κράτους.

■ Η Οθωμανική και Εβραϊκή Θεσσαλονίκη

Η οθωμανική προέλαση στη χερσόνησο του Αίμου συμπεριέλαβε και τη Θεσσαλονίκη το 1432 στο Βασίλειο των Οσμανλιδών, όπου παρέμεινε για πέντε περίπου αιώνες⁶. Ο πολυεθνικός χαρακτήρας της Αυτοκρατορίας ευνόησε, έπειτα από μερικές δεκαετίες, την εγκατάσταση εβραϊκών ομάδων από την Ιβηρία και τη Βόρεια Ευρώπη. Αυτή η πληθυσμιακή μετακίνηση ανέδειξε τη Θεσσαλονίκη στη σημαντικότερη παγκόσμια εβραϊκή μητρόπολη μέχρι τουλάχιστον και τις αρχές του 20ου αιώνα. Την εποχή αυτή η Θεσσαλονίκη παρουσιάζει την εικόνα μιας περικλειστής, μεσαιωνικής, πολυε-

θνικής, ανατολίτικου τύπου πόλης οχυρωμένης πίσω από τα κάστρα της.

■ Η Θεσσαλονίκη της Belle Epoque

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, η Θεσσαλονίκη αστικοποιείται και γίνεται ένα από τα πιο κοσμοπολίτικα κέντρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σημαντικός πόλος πολιτικών κινήσεων και κινήματων. Η Οθωμανική διοίκηση στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αι. ακολουθώντας το δικό της όραμα, καταβάλλει σημαντικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού. Γκρεμίζονται τα θαλάσσια τείχη, διαμορφώνεται η σημερινή Εθ. Αμύνης και ο δρόμος των εξοχών, κτίζονται σημαντικά διοικητικά κτίρια (κτίριο φιλοσοφικής σχολής, τελωνείο στο λιμάνι, κ.α.). Είναι ίσως η μόνη εποχή που η (οικονομική, πολιτική και κοινωνική) πραγματικότητα της πόλης υπερέβαινε το όραμα της επαρχιακής οθωμανικής διοίκησης της.

■ Η Θεσσαλονίκη του 20ου αιώνα

Γενικά η πολεοδομική ιστορία της πόλης στον 20^ο αι. είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τις μετακινήσεις πληθυσμών, τα αλληπάλληλα κύματα προσφύγων-μεταναστών που έχει δεχθεί ή έχει διώξει, και τους καταυλισμούς και στη συνέχεια οικισμούς που έχουν ιδρυθεί για να τους στεγάσουν. Πρόχειρα καταγράφουμε τουλάχιστον δώδεκα διακριτά αλληπάλληλα κύματα αν και οι ιστορικοί μπορούν να διακρίνουν περισσότερα:

- Με την προσάρτησή της πόλης στον κορμό του εθνικού ελληνικού κράτους το 1912 μετακινείται μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού που είχε συσσωρευτεί στην πόλη από τους Βαλκανικούς πολέμους.
  - Αντιστρόφως έλληνες πρόσφυγες των Βαλκανικών πολέμων και του Α Παγκοσμίου κυρίως από την Θράκη, Βουλγαρία, τη Σερβία, τη Μικρά Ασία, τη Ρωσία, τον Καύκασο. εισέρουν και εγκαθίστανται στην πόλη ως το '17 και ιδρύουν προσφυγικούς οικισμούς (π.χ. την Τριανδρία).
  - Οι πυρόπληκτοι της μεγάλης Πυρκαγιάς του '17 διαβιώνουν επί δεκαετίες σε πρόχειρα καταλύματα μέχρι την ανοικοδόμηση των καμένων περιοχών
  - Εκατό πενήντα χιλιάδες πρόσφυγες του '22 από την Μικρά Ασία, τη Θράκη, και τον Πόντο εγκαθίστανται μέσα και γύρω από την ιστορική πόλη και ιδρύουν ένα δακτυλίδι από προσφυγικούς οικισμούς ενώ παράλληλα μετακινείται ο μουσουλμανικός πληθυσμός.
  - Μετακινείται βίαια και εξολοθρεύεται ο πληθυσμός της ακμαίας εβραϊκής κοινότητας από τα ναζιστικά στρατεύματα την περίοδο της τριπλής κατοχής
  - Οι πρόσφυγες της περιόδου της κατοχής κυρίως από τη Βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία εισέρουν στην πόλη.
  - Εισέρουν οι «ανταρτοπληκτοι» της εποχής του εμφυλίου
  - Εισέρουν για δεκαετίες οι εσωτερικοί αγρότες-μετανάστες της μεταπολεμικής περιόδου μετά το 50
  - Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και μέχρι σήμερα έρχονται οι λεγόμενοι «ρωσο» η «ελληνο»-πόντιοι από τις χώρες της πρώην ΕΣΣΔ
  - Εισέρουν στην πόλη μετά το 1980 περίπου, οι παλινοστούντες έλληνες εργαζόμενοι στη Δυτική Ευρώπη οι οποίοι προερχόμενοι κυρίως από τη Μακεδονία δεν επιστρέφουν στους τόπους καταγωγής τους αλλά στο μεγάλο αστικό κέντρο.
  - Εγκαθίστανται είτε επίσημα από την πολιτεία, είτε ανεπίσημα σε διάφορες περιοχές του Συγκροτήματος πρώην νομάδες τσιγγάνοι «Ρομ» (Δενδροπόταμος, στρ. Γκόνου κ.α.)
  - Εισέρουν συνεχώς οι μετά το 1990 συνεχώς αφικνούμενοι «λαθρο», αλλά και οι νομιμοποιηθέντες οικονομικοί μετανάστες.
- Η πολεοδομία και η ατμόσφαιρα της πόλης είναι ακόμα στοιχειωμένη από τα φαντάσματα των μεγάλων ιστορικών κοινοτήτων που τη μοιράστηκαν, από τις περιπέτειες των λαών και των ανθρώπων που συναντήθηκαν και διαχωρίστηκαν στην πολυ-

Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης / Ενεπίγραφο Βάθρο αγάλματος, που εικονίζει τη Θεσσαλονίκη, κόρη του Φιλίππου και γυναίκα του Κασσάνδρου, η οποία έδωσε το όνομά της στην πόλη. Επιγραφή: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ.

Πηγή : Βικιπαίδεια, άρθρο Θεσσαλονίκη

τάραχη ιστορία της

Τα πολεοδομικά οράματα της περιόδου μετά το 1913 είναι πλέον ελληνικά. Αμέσως μετά την απελευθέρωση η ελληνική διοίκηση αναθέτει την εκπόνηση σχεδίου για τη Θεσσαλονίκη σε μια επιτροπή με εισηγητή τον αρχιτέκτονα Α. Ζάχο. Το ενδιαφέρον σχέδιο που συντάσσεται δεν υλοποιείται ποτέ καθώς η μεγάλη πυρκαγιά του 1917 δημιουργεί νέα δεδομένα. Η φωτιά -ως γνωστόν- έκαψε μεγάλο τμήμα της πόλης και διέλυσε την παραδοσιακή της διάρθρωση σε εθνοτικές περιοχές. Η τότε κυβέρνηση των Φιλελευθέρων αποφάσισε εξαιρετικά γρήγορα τον πλήρη ανασχεδιασμό της κεντρικής περιοχής -και όχι μόνο- με νέο σχέδιο από αρχιτέκτονες διεθνούς εμβέλειας. Η ταχύτητα των αποφάσεων δεν είναι άμοιρη του κλίματος των εθνικών επιδιώξεων της εποχής μέσα στα πλαίσια του οξυτάτου ανταγωνισμού των Βαλκανικών κρατών. Σηματοδοτεί τη διάθεση της τότε ελληνικής κυβέρνησης να σφραγίσει αποφασιστικά την εικόνα της νέας Θεσσαλονίκης και να ισχυροποιήσει την παρουσία του (τότε φερόμενου ως εκσυγχρονιστικού) ελληνικού κράτους στην περιοχή υιοθετώντας μάλιστα τις αρχές της σύγχρονης πολεοδομίας που τότε διαμορφώνονταν στην Ευρώπη. Για μια ακόμη φορά στην ιστορία της η Θεσσαλονίκη θα κυνηγήσει ένα πολεοδομικό όραμα, το πιο γνωστό και πιο σημαντικό για την πόλη που εμείς γνωρίζουμε: την αναμόρφωση της πόλης σύμφωνα με το σχέδιο της ομάδας Εμπράρ⁷.

Η Αλέκα Καραδήμου-Γερόλυμπου, καθηγήτρια Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ. στο άρθρο της «Από τον 19ο στον 20ο αιώνα. Η ανάδυση του σύγχρονου αστικού τοπίου της Θεσσαλονίκης» που δημοσιεύθηκε στο τεύχος 324/1-2-07 του ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ περιγράφει το σχέδιο της ομάδας Εμπράρ. Από το άρθρο αυτό δανειζόμαστε την παρακάτω περιγραφή:

«Παρά το γεγονός ότι οι πολεοδόμοι σχεδιάζουν μια πόλη διπλάσια από αυτήν που υπάρχει (350.000 κατοίκους), το φυσικό τοπίο είναι κυρίαρχο. Η Θεσσαλονίκη μέχρι τότε εκτεινόταν σε μεγάλες επιμήκεις ζώνες που αναπτύσσονταν παράλληλα με την ακτογραμμή, χωρίς κάθετους δρόμους και ανοίγματα. Ο νέος σχεδιασμός σπείρωσε την ανάγκη επικοινωνίας των εσωτερικών συνοικιών με τη θάλασσα και δημιούργησε μεγάλους διαμπερείς άξονες για την κίνηση πεζών και αυτοκινήτων: χάραξη της οδού Αριστοτέλους, πεζόδρομος της Δημοτρίας Γούνθαρ μεταξύ Ροτόντας και θάλασσας, άξονας πάρκου - ΔΕΘ - πανεπιστημίου μέχρι το Τελλόγλειο μουσείο. Η 'προσωρινή' εγκατάσταση της Διεθνούς Έκθεσης στη μεγάλη αυτή πράσινη ζώνη ανέκοψε κάθε δυνατότητα διαφάνειας και περιπάτου σε μια ιδιαίτερα ευνοημένη αμφιθεατρική περιοχή, που προοριζόταν για την αναψυχή και τον πολιτισμό. Το σχέδιο προέβλεπε επίσης ένα καλά οργανωμένο οδικό δίκτυο με ιεραρχημένη οργάνωση της κυκλοφορίας, που θα επαρκούσε και σήμερα αν το μεγαλύτερο μέρος του δε χρησίμευε για το παράνομο και νόμιμο παρκάρισμα. Χαράχθηκαν διαγώνιες διανοίξεις για τη διεκδίκηση της κυκλοφορίας στο κέντρο, αλλά και στην ανατολική επέκταση της πόλης (Δελφών, Νέα Εγνατία, Κωνσταντινουπόλεως, Σόλωνος, Καρακάση). Υποδείχθηκαν χώροι για όλα τα σημαντικά δημόσια κτίρια, χαράχθηκαν πλατείες ως χώροι ζωής ή ως κυκλοφοριακοί κόμβοι, αναδείχθηκαν οι ιστορικές βυζαντινές εκκλησίες, προστατεύθηκαν μερικά οθωμανικά μνημεία που είχαν γλιτώσει από την πυρκαγιά, ορίσθηκε διατηρητέα η Άνω Πόλη. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η διορατική επέκταση του λιμανιού της πόλης προς τα δυτικά και όχι προς το Λευκό Πύργο επιτρέποντας έτσι την αξιοποίηση προβληματικών εδαφών για τη λιμενική λειτουργία, και αφήνοντας ελεύθερο το ιστορικό κέντρο να ανοιχθεί προς τη θάλασσα. Ιδιαίτερη συνεισφορά του σχεδίου αποτελεί η δημιουργία

μιας περιμετρικής πράσινης ζώνης γύρω από την πόλη μέχρι το Καραμπουρνάκι, που εισέδουε στα όρια του ιστορικού κέντρου και 'χώριζε' την πόλη σε τρία μέρη. Αυτό υλοποιήθηκε μόνον εν μέρει, χαρίζοντας στη Θεσσαλονίκη το δάσος του Σειχου, και το συγκρότημα του Πάρκου Λευκού Πύργου με τους χώρους της Πανεπιστημιούπολης και της Έκθεσης, ανατολικά των τειχών. Σχέδια επίσης εκπονήθηκαν για το πρώτο πανεπιστημιακό campus στην Ελλάδα μέσα σε πάρκο. Στο σχέδιο αυτό οφείλεται η δημιουργία του άξονα της Αριστοτέλους, ενός 'πολιτικού κέντρου' με μνημειακά χαρακτηριστικά, που προοριζόταν να δεχθεί τη δημόσια κτίρια, ενώ επίσης χάριζε στην πόλη πλατείες, κήπους και αναδείκνυε τα μνημεία της Έχει ειπωθεί ότι η οικολογική της Θεσσαλονίκης είναι το πρώτο έργο της ευρωπαϊκής πολεοδομίας του 20ού αιώνα. Ωστόσο στην πραγματικότητα ο Εμπράρ και η ομάδα του σύμφωνα ίσως και με την ειδική εμπειρία του⁸, στο σχεδιασμό της νέας Θεσσαλονίκης κινούνται μεταξύ παράδοσης και μοντερνισμού. Μνημειακοί άξονες, η ιστορικοκεντρική διαμόρφωση της Αριστοτέλους, νεοβυζαντινά κτίσματα⁹, συμμετρικές διαγώνιες οδικές χαράξεις που ξεκινούν από «ροτόντες» (Πλατεία Βαρδάρου, πλατεία Συντριβανίου), συμμετρικά πάρκα περιπάτου, παραπέμπουν στην ευρωπαϊκή πολεοδομία και αρχιτεκτονική του 19ου αιώνα από τον περίφημο βαρώνο Ωσμαν (Baron Haussmann) ως την κλασική γαλλική (Beaux arts) και αποικιακή αρχιτεκτονική. Λιμάνι, βιομηχανικές ζώνες, πράσινες ζώνες, πανεπιστημιακό campus, σηματοδοτούν την πολεοδομία του 20ου αιώνα. Βασικά στοιχεία της μοντέρνας πολεοδομίας (όπως η οργανωμένη δόμηση και η ελεύθερη διάταξη κτιμμάτων) δε χρησιμοποιούνται.

Πέρα όμως από αυτά, κατά την εκτίμηση μου υπάρχει μια σημαντική στρατηγική αστοχία στο σχεδιασμό της πόλης των αρχών του 20 αιώνα. Η ομάδα Εμπράρ παρά την ιδιαίτερη εμπειρία του επικεφαλής της¹⁰ δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί πλήρως (ενδεχομένως σύμφωνα και με τις περιορισμένες γνώσεις της εποχής) και να αξιολογήσει την τεράστια έκταση και τον πλούτο των θαμμένων αρχαιολογικών μνημείων της εντός των τειχών ιστορικής πόλης. Φροντίζει -συνήα με ιδιαίτερη προσοχή και δεξιοτεχνία- και αναδεικνύει πολλά από αυτά που διασώζονται και είναι ορατά την στιγμή του σχεδιασμού (κυρίως τα βυζαντινά), κάνει εκτιμήσεις για όσα είναι θαμμένα, αλλά επίσης σχεδιάζει οικολογικές ζώνες και εγκαταστάσεις πάνω σε βασικά μνημεία της αρχαιότητας της πόλης. Δεν είναι σε θέση επίσης να προβλέψει την τεράστια οικιστική πίεση και τις (μεταπολεμικές κυρίως) νεοελληνικές «πολεοδομικές» ρυθμίσεις και εφευρέσεις¹¹. Το κομβικό σημείο του σχεδιασμού είναι ότι το κέντρο της πόλης δεν μετακινείται¹² και επανιδρύεται πάνω στο παλαιό καμένο. Τα χρόνια που θα ακολουθήσουν, το σχέδιο Εμπράρ θα ανατραπεί σε διάφορα σημεία -εκτός άλλων- από τις αρχαιολογικές ανασκαφές, (π.χ. το διοικητικό κέντρο με το Δικαστικό μέγαρο δεν θα γίνει πάνω στην αρχαία Αγορά, η πόλη θα μείνει χωρίς Δημαρχείο έως σήμερα), ενώ οι διαμάχες και οι προσπάθειες διάσωσης της αρχαιολογικής κληρονομιάς της πόλης συνεχίζονται (πχ πλατεία Διοικητηρίου).

Ούτως η άλλως πολύ γρήγορα δεκάδες χιλιάδες πυρόπληκτοι στους οποίους μετά το '22 προστίθενται περί τις εκατόν χιλιάδες νέοι πρόσφυγες, δημιουργούν ένα εκρηκτικό μίγμα και πιεστικές ανάγκες δόμησης που ήδη στον μεσοπόλεμο αλλοιώνουν εν μέρει το σχέδιο Εμπράρ κυρίως έξω από την ιστορική πόλη μειώνοντας ραγδαία τις εκτάσεις που προβλέπονταν για πάρκα. Αναμφίβολα η σημαντικότερη πολεοδομική εξέλιξη της εποχής μεταξύ των δύο πολέμων είναι το «στεφάνι» από προαστιακούς και δορυφορικούς προσφυγικούς οικισμούς που περιέβαλε την ιστορική πόλη από παντού: Αρετσού, Καλαμαριά, Νέα Κρήνη, Τούμπα, Τριανδρία, 40 Εκκλησιές, Άγιος

Παύλος, Συκιές, Νέα Βάρνα, Νεάπολη, Σταυρούπολη, Πολίχνη, Νέα Ευκαρπία, Επτάλοφος, Νέα Μενεμένη, Αμπελόκηποι, Νέο Κορδελιό, Ξηροκρήνη κ.α.), και τα "πράσια" (Φίλυρο, Ρετζίκι, Κουρί, Οραιόκαστρο, Καλοχώρι, Νέα Αγκιάλος, Πανόραμα, Θέρμη, Νέα Ραιδεστός, Καρδία, Αγ. Τριάδα, Περαία, Νέοι Επιβάτες (Μπαχστέ Τσιφλίκι), Μπανιάνια, Αγγελοχώρι κτλ.

■ Η Μεταπολεμική Θεσσαλονίκη

Μεταπολεμικά η νεοελληνική πραγματικότητα δείχνει το σκληρό της πρόσωπο και τα «θάματα» της δόμησης (ανυπαρξία και προχειρότητα σχεδιασμού, εργολαβία, αντιπαροχή) αντικαθιστούν για μια ακόμη φορά τα «οράματα» της πολεοδομίας. Για μια ακόμη φορά καταφεύγουμε στην περιγραφή της κ. Καραδήμου- Γερόλυμπου¹³:

Η μεταμόρφωση της πόλης είναι ραγδαία. Από 380.000 κατοίκους το 1961, ο πληθυσμός φθάνει στις 550.000 το 1971 και στις 700.000 το 1981. Η έκτασή της καλύπτει αδιάκριτα λόφους, ρέματα, κοίτες ποταμών, ανθυγιεινά εδάφη, εξαφανίζοντάς τα. Η θάλασσα μετατρέπεται σε υπόνομο όπου εκβάλλουν τα αποχετευτικά δίκτυα της πόλης και της βιομηχανίας Η αυθαίρετη δόμηση σε άθλιες συνθήκες υπερβαίνει κατά πολύ τη νόμιμη. Ο πολεοδομικός έλεγχος του χώρου συρρικνώνεται σε έλεγχο των κατασκευών (με τον ΓΟΚ του 1955). Εκτός από την κατοικία που κατασκευάζεται πυρετωδώς από τους ιδιώτες, πολλά έργα εκτελούνται ενταγμένα στο σχέδιο Μάρσαλ. Μερικά από αυτά: περιφερειακή τάφρος της πόλης, η πανεπιστημιούπολη, τα πάρκα, επισκευές λιμανιού, η 'νέα' παραλία, ο σιδηροδρομικός σταθμός, νοσοκομεία, σανατόρια, μουσεία (Λαογραφικό, Αρχαιολογικό), διάφορες σχολές μηχανικών, νοσοκόμων κ.α., οδικό δίκτυο, αθλητικά συγκροτήματα, Μέγαρο και θέατρο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Παράλληλα, η Αμερικανική Αποστολή αναζητεί χώρο για την ανέγερση δικαστικού μεγάρου, προγραμματίζει την τουριστική ανάπτυξη, λειτουργεί ραδιοφωνικό σταθμό και εισηγείται το ξήλωμα των τραμ, που τελικά δεν θα αποφευχθεί καθώς δεν προβλέπεται η παροχή ρεύματος από τη ΔΕΗ, στην εταιρεία τροχιοδρόμων.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω αλλά και άλλων πολλών «ρυθμίσεων» (αύξηση της δόμησης παντού με επιπλέον όροφο, δημιουργία οκταόροφων «οικοδομικών μονάδων στην παραλιακή ζώνη κ.α.) είναι ότι την μεταπολεμική πλέον εποχή η πολεοδομία της πόλης κινείται εκτός έλεγχου. Άναρχες πολεοδομίες και αστάδεις αυθαίρετων γεμίσεων τους ελεύθερους χώρους μεταξύ των τότε διακριτών περιφερειακών οικισμών. Η πυκνότητα της δόμησης και η πυκνοκατοίκηση φθάνουν σε δυσθεώρητα ύψη¹⁴, οι ελεύθεροι χώροι εξαφανίζονται¹⁵, δεν υπάρχουν αρκετά σχολεία¹⁶, τα οδικά δίκτυα δεν έχουν προδιαγραφές και συνέχεια, μια

Συνέχεια στη σελίδα 20

Τοπογραφικός χάρτης της Θεσσαλονίκης των ετών 1875-1880. Στην ανατολική περιοχή της πόλης δεν υπήρχαν ακόμη κατοικημένες περιοχές παρά "άμπελοι και κήποι", όπως σημειώνεται.

Πηγή: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2300 ΧΡΟΝΙΑ, Δήμος Θεσσαλονίκης

(ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ) ΟΡΑΜΑΤΑ ΚΑΙ (ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ) ΘΑΜΑΤΑ

Συνέχεια από τη σελίδα 17

θριώδης κυκλοφορία οχημάτων καταπνίγει τα πάντα. Οι μετανάστες κυνηγούν τα δικά τους όνειρα σε ένα άναρχο πολεοδομικά τοπίο. Τα νεοελληνικά «θάματα» επικρατούν πέρα ως πέρα.

Την ίδια εποχή δημιουργείται και το καθοριστικό για την πόλη και την πολεοδομία της χώρας δυτικής και ανατολικής Θεσσαλονίκης. Σχεδόν σε όλες τις δυτικές συνοικίες οι ρυθμοί ανοικοδόμησης τα μεταπολεμικά χρόνια είναι γοργοί. Εκτός από τους Έλληνες, χιλιάδες αλλοδαποί οικονομικοί μετανάστες εγκαθίστανται και δημιουργούν οικογένειες, αυξάνοντας σημαντικά τον πραγματικό πληθυσμό των δήμων. Ωστόσο, τα έργα για τις απαραίτητες υποδομές, δεδομένης της αύξησης του πληθυσμού, δεν είναι ανάλογα. Ο πολεοδομικός έλεγχος είναι χαλαρός. Οικισμοί αυθαιρέτων δημιουργούνται. Προ πολλού κορεσμένοι οι δήμοι πνίγονται στα Ι.Χ., αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες σε σχολική στέγη, βιώνουν τραγικές ελλείψεις αστυνόμευσης, μαστίζονται από ναρκωτικά και παραβατικότητα, αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, είτε λόγω αυξημένων αναγκών είτε λόγω αδυναμίας της κεντρικής διοίκησης να αντεπεξέλθει στις υποχρεώσεις της, όπως προβλέπει ο νόμος. Ταυτόχρονα η γραφειοκρατία καθυστερεί εκατοντάδες έργα, η συγκοινωνία περιθωριοποιείται ως ανεπαρκής, η διπλοβάρδια στα σχολεία επηρεάζει την καθημερινότητα χιλιάδων οικογενειών, ενώ το γενικότερο φαινόμενο της οικονομικής δυσπραγίας και της κρίσης των τοπικών αγορών έχει ως αποτέλε-

σμα την περαιτέρω υποβάθμιση των περιοχών. Η οικονομική και διοικητική καχεξία των πολλών ανεξάρτητων Δήμων αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα.

Από το 1668 με τη Χωροταξική Μελέτη Θεσσαλονίκης υπό την εποπτεία του Καθηγητή Ι. Τριταφυλλίδη, το 1977 με ένα πρόγραμμα υπό τον τίτλο «Σχέδιο Αναμόρφωσης του Ρυθμιστικού», μελέτες του Α.Π.Θ., του Τ.Ε.Ε./Τ.Κ.Μ., του Υ.Δ.Ε., και βέβαια κυρίως με το Ρυθμιστικό Σχέδιο Θεσσαλονίκης (Ρ.Σ.Θ.) που θεσμοθετήθηκε με το Νόμο 1561/1985. τέθηκαν νέα πολεοδομικά οράματα, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την αντιμετώπιση των παραπάνω και άλλων προβλημάτων της πόλης και εξειδικεύθηκαν οι κατευθύνσεις σχεδιασμού της. Ο βαθμός επιτυχίας η αποτυχίας στην αντιμετώπιση τους είναι ακόμη ένα ανοικτό ζήτημα καθώς ποτέ δεν έχει γίνει μέχρι στιγμής σχετική αξιολόγηση. Αυτά όμως αναφέρονται σε άλλο άρθρο που δημοσιεύεται στο παρόν Τεχνογράφημα.

Τελειώνοντας αυτό το άρθρο, θέλω να επισημάνω ότι αν λάβουμε υπ' όψη τα αλληπάλληλα κύματα των προσφύγων-μεταναστών που δέχθηκε η πόλη ίσως θα πρέπει να είμαστε και ευχαριστημένοι που δεν καταλήξαμε σε κάτι ανάλογο με τις παραγκουπόλεις του τρίτου κόσμου¹⁷.

Από τη δεκαετία του '90 η Θεσσαλονίκη κυνηγάει και πάλι ένα άλλο (και πολεοδομικό) όραμα: αυτό της «πρωτεύουσας (sic) των Βαλκανίων» μάλλον με την ίδια νεοελληνική μιζέρια που κυνήγησε τα προηγούμενα. Αυτή η πόλη φαίνεται ότι μόνιμα τρέχει πίσω από ένα όραμα που δε φθάνει.

Όμως οι καιροί επίσης τρέχουν: Το κυρίαρχο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, το άνοιγμα των αγορών, οι ευρωπαϊκές πολιτικές οικονομικής ολοκλήρωσης, η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος, η ενεργειακή, οικονομική και περιβαλλοντική κρίση, οι θεμελιακές αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα, η υποχώρηση των δραστηριοτήτων του πρωτογενούς και του δευτερογενούς, η άνοδος της σπουδαιότητας των καινοτομικών υπηρεσιών στις υπηρεσίες τεχνολογίας αιχμής που σχετίζονται με τις επικοινωνίες τους αναδυόμενους κλάδους της έρευνας και της πληροφορικής, του εμπορίου, και γενικά των δραστηριοτήτων του τριτογενούς η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μερικά από τα θέματα που κυριαρχούν.

Ίσως είναι καιρός για μικρότερα Οράματα αλλά και λιγότερα νεοελληνικά θάματα. ■

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τα λεγόμενα Οράματα και Θάματα άρχισαν να συντίθενται στις 31 Δεκεμβρίου 1850 — δηλαδή το πολύ τρεις μήνες μετά την ολοκλήρωση των Απομνημονευμάτων, όταν ο Μακρυγιάννης ήταν 53 ετών. Το έργο έμεινε ατελείωτο —σαν να σταμάτησε ξαφνικά και απότομα περί τα μέσα Μαρτίου 1852.
2. Σαν πόλη των φαντασμάτων «είδε» τη Θεσσαλονίκη στο βιβλίο του ο καθηγητής ιστορίας του Πανεπιστημίου «Κολούμπια» της Νέας Υόρκης, Mark Mazower, ο οποίος εξειδικεύεται στα ιστορικά θέματα της σύγχρονης Ελλάδας, της Ευρώπης του 20ου αιώνα, της εξέλιξης εθνοτήτων- κρατών καθώς και μειοψηφιών.
3. Στοιχεία από WIKIPEDIA (wikipedia.org/wiki/Θεσσαλονίκη)
4. Στοιχεία από WIKIPEDIA(wikipedia.org/wiki/Θεσσαλονίκη)
5. Στο τέλος του 3ου αι. μ.Χ. Αύγουστοι στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία είναι ο Διοκλήτιανός με τον Μαξιμιανό, έχοντας ως βοηθούς τους καισαρές Γαλιέριο και Κωνσταντίνο Χλωρό.
6. Στοιχεία από WIKIPEDIA
7. Ερνέστ Εμπράρ (1875-1933), Γάλλος αρχιτέκτων-πολεοδόμος-αρχαιολόγος
8. Ο Εμπράρ είχε ήδη αποκτήσει φήμη χάρη στα σχέ-

δια του για την αποκατάσταση του ρωμαϊκού ανακτόρου του Διοκλήτιανου στο Σπαλάτο (σημερινό Σπλιτ στην Κροατία)

9. Από τον Εμπράρ δεν θα προτιμηθούν οι νεωτεριστικές μορφές του Bauhaus, του μοντέρνου κινήματος, ή έστω του art Deco, αλλά ένας νέος εκλεκτισμός εμπλουτισμένος με μορφολογικά δάνεια από τις σύγχρονες τάσεις

10. Ο Εμπράρ στη διάρκεια του α' Παγκοσμίου Πολέμου βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη με τη Στρατιά της Ανατολής. Με τον βαθμό του λοχία, συμμετείχε στις έρευνες της αρχαιολογικής υπηρεσίας της Στρατιάς, ασχολούμενος ειδικότερα με τη μελέτη των ρωμαϊκών και βυζαντινών μνημείων της Θεσσαλονίκης. Η δραστηριότητά του όχι μόνον συνεισέφερε στην κατανόηση και ανακάλυψη της ιστορίας της πόλης, αλλά αποτέλεσε μια μοναδική εμπειρία στην Ελλάδα για τον τρόπο με τον οποίο αρχαιολογικά ευρήματα μπορούν να ενταχθούν στον σχεδιασμό μιας ζωντανής πόλης, ως γενεσιουργά στοιχεία της νέας μορφής του αστικού ιστού.

11. Αυτά που αναφέρω στον τίτλο ως (Νεοελληνικά) θάματα

12. Ένα πιθανό σενάριο, με βάση τα σχέδια που είχαν εκπονήσει αμέσως μετά την απελευθέρωση οι αρμόδιες αρχές για τον εξωραϊσμό της πόλης είναι ότι οι κεντρικές της λειτουργίες θα είχαν μεταφερθεί στη νοτιοανατολική πλευρά, στρατηγικό σενάριο που με βάση τα σημερινά βέβαια δεδομένα, υλοποιείται εκ των πραγμάτων και εάν είχε υιοθετηθεί από το 1917 θα έσωζε από την καταστροφική οικιστική πίεση την ιστορική (και αρχαιολογική) πόλη και τα μνημεία της.

13. τεύχος 324/1-2-07 του ΤΕΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ

14. Καθ' ορισμένους υπολογισμούς οι πυκνότητες οικιστικής σε κεντρικές περιοχές φθάνουν η και ξεπερνούν τις πυκνότητες τριτοκοσμικών χωρών (όπως αυτές του Χονγκ-Κόνγκ).

15. Είναι από καιρό γνωστό ότι στο Συγκρότημα η επιφάνεια των χώρων πρασίνου ανά κάτοικο βρίσκεται στα απολύτως χαμηλά επίπεδα των περίπου 2,5-5,0 μ²/κ. (ανάλογα με την μεθοδολογία μέτρησης) σε σχέση με τα 10-20 μ²/κ των περισσότερων ευρωπαϊκών πόλεων.

16. Τα προβλήματα της σχολικής στέγης και της λεγόμενης «διπλοβάρδιας» είναι ως γνωστόν στην Θεσσαλονίκη τα πλέον οξυμένα όλης της χώρας.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΦΩΤΟΒΟΛΤΑΪΚΑ

14 έως 17 Σεπτεμβρίου

Η αγορά και οι εφαρμογές φωτοβολταϊκών είναι τα αντικείμενα της επιχειρηματικής συνάντησης και της ενημερωτικής ημερίδας που διοργανώνει στην Αθήνα από 14 έως 17 Σεπτεμβρίου το Ελληνογερμανικό Επιμελητήριο, σε συνεργασία με το Ομοσπονδιακό υπουργείο Οικονομίας και Τεχνολογίας της Γερμανίας.

Επιπλέον, θα επιδιωχθεί η σκιαγράφηση των σχετικών δεδομένων στις αγορές της Ελλάδας και της Γερμανίας, η παρουσίαση των τελευταίων τεχνολογικών δεδομένων και η επιδίωξη επιχειρηματικών σχέσεων μεταξύ ελληνικών και γερμανικών εταιρειών.

Εκπρόσωποι γερμανικών και ελληνικών φορέων θα παρουσιάσουν την αγορά φωτοβολταϊκών της χώρας τους. Επίσης οκτώ επιλεγμένες γερμανικές εταιρείες θα παρουσιάσουν τις τεχνολογίες τους σε ελληνικές εταιρείες και πολλαπλασιαστές του κλάδου, κατά τη διάρκεια ημερίδας, η οποία θα πραγματοποιηθεί στις 15 Σεπτεμβρίου.

Περισσότερες πληροφορίες στα site: www.german-chamber.gr, www.ixpos.de και www.exportinitiative.de

Υπεύθυνος επικοινωνίας: Οδυσσεάς Αθανασιάδης, 2310 327733 ■

Τοπογραφικός χάρτης της Θεσσαλονίκης (πριν από την πυρκαγιά του 1917) Με συνεχή μαύρη γραμμή σημειώνεται η "πυρκαυστή ζώνη", που επανασχεδιάστηκε με τη μελέτη Εμπράρ (Hebrard). Στο δεξιό άκρο της "πυρκαυστής ζώνης" φαίνεται η ρυμοτομία που επιβλήθηκε στην περιοχή μετά την προηγούμενη πυρκαγιά του 1890.

Πηγή: ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2300 ΧΡΟΝΙΑ, Δήμος Θεσσαλονίκης